

FATTIGDOMEN I VÄLFÄRDS-SVERIGE

Av redaktör ERLAND DAHM

Om fattigdomen i Välfärds-Sverige, om alla de grupper som står "utanför" och om möjliga botemedel, skriver i denna artikel red. Erland Dahm, Göteborg: "Ingen kan påstå att rättvisa nu skipas — det som avsätts i statsbudgeten för handikappade är en skuld sedan decennier, en avbetalning åt de förbisedda".

Aktionerna kring Röda-Fjädersinsamlingen avslöjade tragedier i välfärdssamhällets källarrum: de svårt handikappade unga. Inne-stängda i familjen nåddes de sällan av impulser till återanpassning; inneslutna på anstalter, var de utslutna från världen. De levde och lever fångars glädjefattiga liv. De har blivit upptäckta, men knapp mer, ännu; fortfarande läggs invalider på vissa institutioner till natt-ro redan på eftermiddagen efter ett slags löpandeband-princip ty de skall vara lagda när dagpersonalen går hem och vårdpersonal saknas till flerskift. Av sin förtidspension får de behålla en fickpeng som inte

ens skolungdom nöjer sig med — först i kungörelsen 149 höjdes den fr. o. m. juli 1965 till 900 kr/år, plötsligt. Dessa institutionsmännskor är välfärdssamhällets spetsiska, bottenproletariatet. Jämlikhetsidealet gäller icke dem.

Ett annat proletariat

Vid ATP-reformens tillkomst uteslöts 800.000 pensionärer, födda före 1896. Inte heller årsklasserna före 1913 hinner förvärva pensionsgrundande inkomst. Pensionen för dessa är 3.800 för ensam, och 6.000 för makar. Regeringspropositionen om höjning med 130 kr/år för ensam, och 250 kr för makar, betyder att de som fyllt 70 kan kosta på sig en tredjedels liter mjölk till per dag. Summan motsvarar vad en industriarbetare tjänar på drygt två, resp. fyra dar — samt får ATP-poäng på. De som var med om att bygga upp det samhälle som gjorde välfärden möjlig, oftast på svärtlöner själva, står alltså även utanför jämlikhetsidealet. Det finns en proletariatskala som ungefär kan tecknas: det är besvärligt att vara invalid, svårt att vara starkt invalidiserad, bekymmersamt att vara kvinna, värre att

vara invalidiserad kvinna, svårt att vara åldring men värst att vara invalidiserad och isolerad åldrig kvinna och man — och vanligast. Dessa lever visserligen inte vid någon svältgräns i 1800-tals-fattigdom, men eftersom välstånd är relativt lever de på en standard lika skild från genomsnittssvenskens som dennes från sekelskiftets fattiga. Socionomer på fältet känner till det.

Man vet att bland den miljon löntagare som står utanför fackorganisationerna lever 765.000 vid existensminimum (SOU 1963: 47) och en majoritet av låglönegrupperna är handikappade. Folksam anslog i september 1965 75.000 kr till kartläggning av "den tysta nöden" i Valfärds-Sverige. Det har talats om "ett u-land mitt i Sverige". Socialpolitiska kommitténs delbetänkande om åldringsvården 1964 visade på skrämmande brister och försummelser — de gamla får ingen kompensation för utebliven ATP — tvärtom; de drabbas hårt av kösamhället och personalbristen ifråga om hemvård, sjukvård, daghjälp.

Varför tiger de?

Varför finner sej de svårt handikappade i sin undantagsställning i kronikerhemmen — glömskans boningar?

De har inget annat val. Ingen talan. Under de stora generella reformernas tid under 40- och 50-talen tillhörde de de glömda minorite-

terna. Tack vare Folksams djärva satsningar på forskare som importerade rehabiliteringsmetoder från kontinenten och läkares enskilda initiativ har statsmakterna upptäckt "de partiellt arbetsföras" latent arbetskraft, just när arbetskraftbristen blir kännbar.

Varför uthärdar de ATP-lösa gamla?

Kanske mest därför att de från barndomen vants vid nödsamhällets sparsamhet. De flesta kommer från fattiga hem, där det mesta av vad vi räknar som outhärligt, var drömd lyx. De har aldrig fått slösa, kan inte acceptera köp-och-slängelivet. Att nu exploatera deras förnöjsamhet är en form av utsugning, en blundande cynism. De skall ändå inte leva länge till, de protesterar inte ljudligt — varför ömka dem då — speciellt som de inte bidrar till produktionshöjningen?

Men var finns idag pengar för att höja deras standard?

De borde kunna omdirigeras från bruttonationalprodukten i enlighet med något av följande tre alternativ:

Alternativ A: Från försvaret:

Särskilt kommunistiska partiet har ofta motionerat om minskade försvarskostnader och i stället upprustning av socialvården. Budgetåret 1964—65 ödslade vi 3.805.998.000 kr på att kapprusta med stormakterna. Än så länge råder borgfred mellan de demokratiska partierna om att detta är in-

telligent. Någon debatt, lik den norska, om försvar av antingen sabotagekaraktär eller icke-vålds-försvar, förekommer knappast i Sverige utanför fredsrörelserna, trots att många nog undrar hur Sverige skall våga använda sin krigsmakt under kärnvapenutpressning, då vi släppte Hitlers permittenttåg över gränserna utan motstånd.

Alternativ B: De eldfarliga ATP-fonderna

När ATP tillkom, ställdes alltså 800.000 gamla utanför, därför att det inte var ekonomiskt möjligt att så snabbt genomföra systemet, att de inneslöts. ATP:s s. k. fördelningssystem, som innebär att varje års utbetalningar i princip skall finansieras med årets avgiftsinbetalningar, skyddas mot konjunktursvängningar genom en fondering, så uppbyggd, att den betryggande garanterar utfästelserna. Fonden har vuxit ofantligt — från beräknade 100 miljarder år 2000 till 270 beräknade miljarder i stället — 100 miljarder nås redan 1980.

Förre högerledaren Gunnar Heckschers förslag att ur dessa överskottsmedel höja folkpensionen med 1.800 för ensam och 2.700 kr för makar, orsakade en skarp politisk strid, som bekant. Men enligt en undersökning av prof. Jörgen Westerståhl och fil. lic. Bo Särilvik (bl. a. redovisad i TV 6/4 65), var många väljare positiva till förslaget, fast de ansåg det komprometterat av högerens övriga propaganda. Dock har den utredning

regeringen tillsatt, som skall syssla med förbättrad pension för ATP-lös, i juli 1965 fått nya direktiv.

Alternativ C: Hejda inflations-skraven

Från att ha haft ett samhälle, där ett fåtal var starka genom börd eller rikedom, har vi fått ett, där massor är starka tack vare sina organisationer. Men inom detta samhälle råder en stillsam förnöjsamhet med de redan genomdrivna reformerna, hos dem som har knäppt ställt, och ett pådrivande missnöje med varje års avtal hos dem som har det bättre ställt.

Inom välfärdsstaterna förefaller att väckas tendenser till minskande solidaritet och ökande missunnsamhet, vilka stärker en gruppegoism som flera författare tolkar till en kris. Låt oss se på deras argument.

Intresseorganisationernas makt

Sociologiprofessorn Torgny Segerstedt skriver i sin bok av år 1965 "Välfärdsdemokratins problem" att svenska folket är mer organisations-kollektivistiskt än bundet av partidoktriner (att "ideologierna är döda" har Tingsten länge trovärdigt hävdad, trots Samuelssons modifiering). Nästan alla är anslutna till en organisation, nästan alla intressen företrädes av organisationer. Lojaliteten till de styrande inom grupperna — som allt mer representeras av sakkunniga — är djup; experten har oftast sista ordet.

En sociologisk undersökning i

slutet av 40-talet av prof. Segerstedt visade att de flesta är övertygade om att organisationerna skapar framsteg. Folket är genomsvyrat av tro på att det mesta kan lösas förhandlingsvägen via dem. Orsaken bakom detta är dels vår långa fred, som skänkt tillit till fredliga medel, men dels också att den upplösning av familjebindningarna som industrialiserings-epoken medförde skapat en ny social gemenskap: organisationslivets. En inom samhällsvetenskapen grundläggande avhandling: Lars Foyer: "Former för kontakt och samverkan mellan staten och organisationerna" (SOU 1961:21) visar vilken stor påtryckningsmakt dessa har i Sverige och de flesta andra västländer. Nils Elvanders nyss utkomna "Intresseorganisationerna i dagens Sverige" diskuterar bl. a. påståendet i hur hög grad dessa minskar riksdagens befogenheter, och påverkar regeringens beslut.

Intresseorganisationer med det uteslutande syftet att förbättra medlemmarnas materiella standard, bara ökar i tillväxt i Västtyskland, redovisar dr Pokorny i GHT 17/9 1965. De parlamentariska regeringarnas auktoritet inför dessa påtryckningsgrupper minskar. Deras tillväxt medför två följdåtgärder: de konserverar tilltron till förhandlingar och de stärker vad Segerstedt kallar "en socialpolitisk dogm" — den att standarden måste öka, lönen öka,

varorna bli fler, sociala förmåner öka — hur än konjunkturerna skiftar.

Konsekvenser av dogmen

Löntagarorganisationernas krav tvingar företag att rationalisera, förbilliga driften, effektivisera.

En stor del av den frigjorda mänskliga energin tas ut i form av kortare arbetstid — ökad fritid.

Arbetstidsförkortning blir ett viktigt förhandlingsobjekt.

Konsekvenserna blir förödande inom den sociala servicen; Segerstedt skiljer mellan *kommersiell service* — där skapar ökad fritid stängd post, banker, affärer de tider folk är lediga — och *social service*: sjukvård, åldringsvård etc. Vårdpersonalen vill ha samma förmåner som andra, ökad fritid, ökad lön.

Organisationernas ansträngningar drabbar de mest värnlösa, de fattiga, de sjuka, de vårdbehövande, de svaga minoriteterna på så sätt, att arbetstidsförkortning, längre semestrar, lägre pensionsålder, löneglidningar tömmer samhällets personalresurser i botten, urholkar socialreformerna bakifrån och vidgar klyftan mellan högstandardliv och pensionärstillvaro. I så hög grad att en del observatörer talar om "samhällets passiva dödshjälp" likt överläkare Mats Pers i GHT 9/7 1965 på tal om platsbristen vid Göteborgs sjukhus, som dagligen tvingar lä-

kare att utesluta döende patienter från vård. Klyftan mellan dem som får allt högre standard och de som står stilla på välståndsskalan, vidgas — precis samma som gäller förhållandet u-länder och rika länder, enligt Myrdal.

Ökade förmåner för vårdpersonal måste komma från skatteinkomst; det är ju ingen produktionsinkomst. Det är inte givet att de beskattade står beredda att öka sin insats utan kompensation i sin tur — vi har ju skattebetalningsorganisationer också. Under en annan regerings politik, i en krissituation, t. ex. en storstrejk eller i ett skärpt internationellt läge kan bristen på solidaritet ta sig missunnsamma uttryck — den fackliga rörelsens kyla gentemot de handikappade, det långsamma mångåriga manglandet av rättvisa kvinnolöner eller den spända attityden gentemot utländsk arbetskraft varslar illa.

Förslag till botemedel

Ett sådant är det varje år återkommande utopiska från skilda håll om en överenskommelse mellan arbetsmarknadens parter att hejda inflationsskruven och under några förhandlingsperioder låta sig nöja med uppnådd standard tills balans uppnåtts mellan tillgång och efterfrågan.

Segerstedt föreslår dels *två* deltidssarbeten i framtiden för anställda inom social service, dels att äldre pensionerad arbetskraft mer

skall tas i anspråk. Men framför allt efterlyser han en debatt om "den socialpolitiska dogmen" — att en vunnen förmån icke får modifieras. Liksom J. K. Galbraith yrkar han på investeringar inom socialvården, att i stället för att öka fritiden, satsa på välstånd åt gamla, sjuka och förbättrad allmän utbildning.

Professor Hugo Hegeland pekar på en förbisedd faktor — den att ökad arbetskraft också medför ökat behov av social service, arbetskraften har också en konsumtionssida. Problemet kan enligt honom endast lösas genom ökad produktivitet per arbetsenhet — eller genom att *inte* minska arbetstiden.

Dr Pokorny redogör i den citerade artikeln för förbundskansler Erhards förslag: en speciell statlig förmögenhet, som inte får användas för gruppintressen, bara för socialpolitik, till att ge sociala investeringar företräde framför konsumtionsfrämjande åtgärder — samt en politik där gruppintressen underordnas samhällsintresse i stort — den sista utvägen är livsfarlig, visar diktaturerna.

Samtliga debattörer är ense om en sak: Det är orimligt att tro att de välnärda länge till kan leva ett nationellt överklassliv, med varu- och livsmedelsöverskott. Snart måste nya projekt och en ny lojalitet till, ett slags internationell socialvårdspolitik inför u-ländernas svält och befolkningsexplosion.

Bristande jämlikhet — ökande relativ fattigdom

Det går att uppställa en "katastrofteori" över följderna av att klyftan vidgas mellan de organisationsstarka och de svaga minoriteterna ifråga om standard. Utom den ekonomiska eftersläpningen — detta att t. o. m. full ålders- och förtidspension är småpengar, även jämfört med låglönegruppernas förtjänster — har de en undantagsställning från alla de förmåner "de starka" åtnjuter. Den som ej utbildas, åtnjuter ej denna sektors förmåner. Den som ej är aktiv inom produktionen är också utanför socialreformerna inom arbetslagstiftning osv. Alla förlorar dessutom på inflationen. Om någon 1940 placerade 1.000 kr på sparbankskonto mot 3 % ränta, fördubblades tusenlappen med ränta på ränta under 24 år. Men under de 24 åren har kronans värde minskat från 100 öre till 33 öre. Spararens två tusenlappar är alltså värda 666 kr. Dessutom måste pensionärer,

liksom alla andra betala de högre priser som bl. a. följt av de ATP-avgifter företagen betalar för sina anställda. Till fördyringen av levnadskostnaderna bidrar att lagstiftningen för kommunala bostadstillägg tillåter snåla kommuner att endast ge några tiotus över fickpengnivån till sina pensionärer.

Västvärlden reagerade lika förvånat som östvärlden hänskrattade över Kennedys avslöjanden — som Gunnar Myrdal dessförinnan gjort — av de många miljonerna permanent arbetslösa i världens rikaste land.

Att våra ATP-lösa gamla och förtidspensionärerna har Sveriges lägsta levnadsstandard är ingen politisk huvudfråga, utan ingår i den kategori problem Samuelsson kallar "oberörbara".

Ingen kan påstå att rättvisa nu skipas — det som avsätts i statsbudgeten för handikappade är en skuld sedan decennier, en avbetalning åt de förbisedda.